

नेपालमा बुद्धधर्मको विकासक्रममा महिलाहरुको भूमिका

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायअन्तर्गत
नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिको
आंशिक

परिपूर्तिको प्रयोजनका निमित्त प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधनिर्देशक

उप-प्रा.डा. मिलन रत्न शाक्य

प्रस्तोता:

श्रृजना गुभाजू

परीक्षा रोल नं.: ०२९८०

नेपाली इतिहास संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६३

शोधनिर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दशौं पत्र शोध प्रबन्धको पाठ्यक्रम अनुसार परिपुर्ति निमित्त यस केन्द्रीय शिक्षण विभागका विद्यार्थी सुश्री श्रृजना गुभाजूले “बुद्धधर्मको विकास क्रममा महिलाहरुको भूमिका” विषयको अनुसन्धान प्रबन्ध तयार गर्नुभएको हो । यस शोधपत्रमा निजले बौद्धिक एवं अनुसन्धान प्रक्रियामा तत्परताकासाथ मेहनत र लगनपूर्वक तयार गरेकोमा मलाई सन्तोष लागेकोले आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६०/०६/

शोधपत्रको स्वीकृति

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक संकायअन्तर्गत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विषयको स्नातकोत्तर तह, द्वितीय वर्षको दशौं पत्र 'शोध पत्रको' पाठ्य आंशिक परिपूर्ति निमित्त शैक्षिक सत्र वि.सं. २०६०/६१ का विद्यार्थी सुश्री श्रृजना गुभाजूद्वारा प्रस्तुत गर्नुभएको "बुद्धधर्मको विकासक्रममा महिलाहरुको भूमिका" शोधपत्र स्वीकृत गरियो ।

प्रा. डा. मुकुन्दराज अर्याल
(विभागीय प्रमुख)

(बाह्य परीक्षक)

उप.प्रा.डा. मिलन रत्न शाक्य
(शोधनिर्देशक)

मिति:

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत 'बुद्धधर्मको विकासक्रममा महिलाहरुको भूमिका' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय नेपाली इतिहास संस्कृति तथा पुरातत्व विषयको स्नातकोत्तर तह दस्रौं पत्रको ऐच्छिक प्रयोजनका लागि तयार पारिएको छ।

यस शोधकार्यको रूपरेखा तयार पारेको बेला देखि सामाग्री संकलन, विश्लेषण तथा शोधपत्रको अन्तिम तयारी गर्दा सम्म अमूल्य सहयोग तथा निर्देशन दिई यस शोधकार्यलाई सरलतापूर्वक सम्पन्न गर्न सहयोग गर्नु हुने आदरणीय गुरु प्रा.डा. मिलन रत्न शाक्य ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्यको लागि अमूल्य सुभाष तथा स्वीकृती दिनु भएकोमा नेपाली इतिहास संस्कृति तथा पुरातत्व विभागका प्रमुख प्रा.डा. मुकुण्ड राज अर्याल, प्रा.डा. पेशल दाहाल, प्रा.डा. प्रेम कुमार खत्री, प्रा.डा. दिनेश चन्द्र रेग्मी, प्रा.डा. जगदिश चन्द्र रेग्मी, प्रा.डा. विना पौड्याल प्रति कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्य लेख्ने दौरानमा प्रोत्साहन गर्नु हुने भूपालमान शाक्य, विमल बहादुर शाक्य, श्रीलक्ष्मी गुभाजु, शान्ता बज्राचार्य, ई. प्रदिप गुभाजु, भरत देउराली सुमित्रा बज्राचार्य, हिमानी लामा, अजय मानन्धर, सुभाष राम प्रजापति, नवराज प्रति म कृतज्ञ छु ।

यस शोधकार्यको लागि अन्तवार्ता दिई सहयोग गरिदिनु हुने भिक्षु कुमार कश्यप (आनन्द कुटी विहार), भिक्षु ज्ञान पूर्णिक(विश्व शान्ति विहार), अनागारिका धम्मवती, अनागारिका इन्द्रवती तथा अमरापुर विहार बुद्धमतीमा ऋषिणी प्रवज्या ग्रहण गर्नु भएको सबै प्रति कृतज्ञ छु ।

यसरी नै शोधकार्यको लागि स्रोत सामाग्री उपलब्ध गराई दिनुहुने भिक्षु धर्मपाल (शाक्य सिंह विहार), भिक्षु कौडण्य(सुखी होतु विहार), धर्म बहादुर गुभाजु, रीना तुलाधर, नीरकाजी शाक्य, ज्ञानकाजी शाक्य, पारस मुनी शाक्य, भिमा लिम्बु, धर्मकीर्ति पुस्तकालय, आनन्दकुटी विधापिठ पुस्तकालय, त्रिभुवन विश्व विद्यालय केन्द्रिय पुस्तकालय, भारतीय पुस्तकालय, आशा सफु गुठी, लोटस रिसर्च सेन्टर विश्वशान्ति विहार पुस्तकालय प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

त्यस्तै स्रोत सामाग्री संकलन गर्नको लागि आफ्नो अमूल्य समय दिई सहयोग गर्नुहुने सुरेश मान लाखे, डिम्पल श्रेष्ठ, रस्ना शाक्य, अम्बिका सुब्बा, जविन श्रेष्ठ, डा.राकेशबज्राचार्य, सुजाता स्थापित, विशाका बज्राचार्य र कम्प्युर टाइप गरी सहयोग गरी दिने हुने सभ फोटोकपी र कम्प्युटर सभिसको श्री प्रियश्वर महर्जन प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा शोधकार्य लेख्न शुरु देखि अन्तसम्ममा ज्यादै महत्वपूर्ण सहयोग, सुभाब, हौसला प्रदान गर्नुहुने मेरो बुबा प्रेमरत्न गुभाजू, आमा श्री देवी गुभाजू, दाजुहरु सन्तोष रत्न गुभाजू, सुशील रत्न गुभाजू भाउजुहरु, निलिमा गुभाजू, सुजाता गुभाजू र आफ्नो सुलभ चन्चलतायुक्त क्रियाकलापका बाबजुद सहयोग गर्ने मेरो भतिजाहरु प्रणव रत्न गुभाजू र प्रनिस रत्न गुभाजू प्रति हृदय देखि नै कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा प्रयोग गरिएका पुस्तक, पत्रपत्रिका तथा लेख रचनाका लेखक तथा प्रकाशकहरु र सहयोगी संस्था तथा व्यक्तिहरुमा पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

श्रृजना गुभाजू

विषयसूची

	पृ
परिच्छेद पहिलो: परिचय	१-१०
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ समस्या कथन	४
१.३ उद्देश्य	५
१.४ महत्व	५
१.५ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा	५
१.६ अध्ययन विधि	५
१.७ पूर्व कार्य समिक्षा	७
परिच्छेद दोस्रो: बुद्धधर्मको परिचय	११-२४
२.१ बुद्ध धर्मको विकास क्रम	११
२.२ बुद्ध धर्ममा शीलको महत्व (पञ्च शील, अष्ट शील र दश शील)	१७
२.३ बौद्ध भिक्षु भिक्षुणीहरूको विनय-पिटक	२१
परिच्छेद तेस्रो: बौद्ध महिलाहरूको योगदान	२५-७८
३.१ बुद्धकाल	२५
३.२ अशोककाल	६१
३.३ लिच्छविकाल	६३
३.४ मध्यकालिन महिलाहरू	६७
३.५ आधुनिक काल बौद्ध धर्म	७१
३.६ प्रथम थेरवादी भिक्षु प्रज्ञानन्द	७५
३.७ आधुनिक कालमा बुद्धधर्ममा महिलाहरूको भूमिका	७६

परिच्छेद चौथो: नेपालमा अनागारिकाहरुको देन

७९-८२

४.१	राजनैतिक क्षेत्रमा देन	७९
४.२	ध्यान भावना जन-समुहमा ल्याउनेमा अनागारिकाहरुको देन	८०
४.३	बौद्ध परियति शिक्षाको प्रचारप्रसारमा अनागारिकाहरुको देन	८०
४.४	केटाकेटीहरुलाई पढाउने कार्यमा अनागारिकाहरुको देन	८०
४.५	युवा समुहलाई बौद्ध शिक्षा प्रदान गर्ने कार्यमा अनागारिकाहरुको देन	८१
४.६	नैतिक शिक्षा पढाउने कार्यमा अनागारिकाहरुको देन	८१
४.७	बुद्धधर्मको क्षेत्रमा लेखहरु लेख्ने कार्य अनागारिकाहरुको देन	८१
४.८	समाज सेवाको क्षेत्रमा अनागारिकाहरुको देन	८२

परिच्छेद पाचौं: ऋषिणी (दशशील माता, शीलवती प्रब्रज्या) ८३-८७

५.१	ऋषिणी, दशशीलवती वा शीलवतीमाता प्रब्रज्या गराउने विधि	८४
५.२	ऋषिणी प्रब्रज्या र दशशीलमाता हुदा निम्न विधिहरु अपनाइन्छ	८५
५.३	नेपालमा ऋषिणी, दशशील माता वा शीलवतीको आरम्भ	८६

परिच्छेद छैठौं: उपसंहार ८८-

९५

६.१	उपसंहार	८८
६.२	निष्कर्ष	९२

सन्दर्भग्रन्थसूची

परिशिष्ट १

परिशिष्ट २

परिशिष्ट ३

परिशिष्ट ४

परिशिष्ट ५

परिशिष्ट ६

परिशिष्ट ७